

О. С. Зозуля,
здобувач кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою,
Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗБУДОВИ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

A. Zozulya,
Postgraduate student of division of European integration, globalization and management
of national security of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

PERIODIZATION OF DEVELOPMENT SYSTEM OF STATE GOVERNANCE ENSURING INFORMATION SECURITY OF UKRAINE

У статті розроблено періодизацію розбудови системи державного управління забезпеченням інформаційної безпеки України в контексті змін уявлень про інформаційну безпеку, концептуальних та організаційно-правових засад, моделей державного управління.

Встановлено, що розвиток системи державного управління забезпеченням інформаційної безпеки України з 1991 р. проходив у чотири етапи, у кожному з яких були свої пріоритети, відмінні проблеми та підходи до їх розв'язання, різна структура державного управління, що були обумовлені зміною моделей державного управління притаманних кожному з історичних етапів.

In the article is designed periodization of development the system of state governance ensuring information security of Ukraine in the context of change the notions about information security, conceptual, organizational and legal principles, models of public administration.

It is established that the development the system of public administration information security Ukraine took place in four stages. Everyone stage had its own priorities, different problems and approaches to their solution, different public administration structure, all of this was due to change in public administration models inherent each historical stage.

Ключові слова: інформаційна безпека, інформаційно-психологічна безпека, система забезпечення інформаційної безпеки, інформаційна політика, модель державного управління, державне управління забезпеченням інформаційною безпекою.

Key words: information security, information and psychological security, information security system, information policy, the public administration model, public administration ensuring of information security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Гібридна війна, ключовим елементом якої є інформаційний чинник, формує довгострокові виклики для Української держави. За таких умов, що склалися існує нагальна необхідність реформи системи національної безпеки і оборони, одним з ключових пріоритетів якої має стати інформаційна безпека.

Ця обставина й визначає зв'язок загальної проблеми з найбільш важливими науковими та практичними завданнями дослідження історичних етапів становлення та розвитку системи державного управління забезпеченням інформаційної безпеки України, що обумовлено низкою завдань теоретичного та прикладного характеру, зокрема: визначення закономірностей, особливостей, тенденцій й основ-

них чинників розвитку державного управління забезпеченням інформаційної безпеки. На основі ретроспективного аналізу державного управління в цій специфічній сфері можуть бути сформульовані рекомендації, які сприятимуть підвищенню ефективності державного управління забезпеченням інформаційною безпекою України в умовах інформаційно-психологічного протистояння.

На підставі аналізу актуальних досліджень і наукових публікацій можна дійти висновку, що проблеми забезпечення інформаційної безпеки є об'єктом актуальних наукових досліджень у різних галузях знань. Висвітлення загальнотеоретичних та окремих аспектів забезпечення інформаційної безпеки на монографічному та дисертаційному рівні здійснено багатьма вітчизняними та зарубіжними

ми дослідниками такими, як В. Горбулін [1], Л. Євдоченко [2], Я. Жарков [3], З. Коваль [4], Б. Кормич [5], Г. Линник [6], А. Манойло [7], Г. Почепцов [8], О. Тихоміров [9], В. Толубко [10] та ін.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Недивлячись на постійне зростання кількості наукових досліджень, предметом яких виступають окремі аспекти забезпечення інформаційної безпеки нами не виявлено спеціальних досліджень, де б комплексно розкривалися всі етапи еволюції системи державного управління забезпеченням інформаційної безпеки України з 1991 р. до наших днів.

З огляду на це, метою статті є ретроспективний, поліаспектний аналіз розбудови системи державного управління забезпеченням інформаційної безпеки України з науково-об'єктивною інтерпретацією окремих історичних дат, ряду історико-теоретичних фактів щодо єдності змісту, структури державного управління вказаної галузі в досліджуваний період.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

По-перше, періодизацію розбудови системи державного управління забезпеченням інформаційної безпеки України ми будемо розглядати у контексті методології компаративного аналізу систем забезпечення національної безпеки, запропонованої М.М. Шевченком. Зокрема акцентуємо увагу на історичному аналізі взаємозв'язку концепцій безпеки та державного управління, а також історичному аналізі комплексу передумов розбудови системи забезпечення національної безпеки [11, с. 9]. Варто додати, що ретроспекцію можемо розглядати ще й як своєрідну модель, необхідну для ілюстрації практичних наслідків тих чи інших політичних рішень. Також на основі виявлених за допомогою ретроспективного аналізу тенденцій можна формувати припущення та розробляти прогнози щодо майбутніх заходів держави із забезпечення інформаційної безпеки [12, с. 42].

По-друге, вивчення періодів розбудови державного управління забезпеченням інформаційної безпеки України потребує конкретизації самого змісту та об'єкта управління. Адже від цього залежить, які саме аспекти інформаційної безпеки необхідно брати до уваги, здійснюючи періодизацію.

Сутність поняття "інформаційна безпека", викладеного у різних нормативно-правових актах (як в чинних, так і у вигляді проектів), у наукових працях не має єдиного тлумачення. У вітчизняному нормативно-правовому полі визначення поняття "інформаційна безпека" зафіксоване в не зовсім профільному для безпекової сфери Законі України "Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007—2015 роки", що подає інформаційну безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [13]. Новий проект Доктрини інформаційної безпеки (2014 р.) інформаційну безпеку характеризує як стан захищеності національних інтересів в інформаційній сфері від зовнішніх та внутрішніх загроз і являє собою сукупність інформаційно-психологічної (психофізичної) та інформаційно-технологічної безпеки держави [14]. Також відбулися зміни у формулюванні основних напрямів забезпечення інформаційної безпеки.

Ці зміни полягають насамперед у конкретизації цих напрямів з доповненням їх переліку такими, як: протидія інформаційним операціям проти України, маніпуляціям суспільною свідомістю і поширенню спотвореної інформації, захист національних цінностей; створення і розвиток інститутів, що відповідають за інформаційно-психологічну безпеку [15].

Також відрізняються підходи щодо об'єкта інформаційної безпеки. У загальному розумінні такими об'єктами є: інформаційні ресурси, інформаційна інфраструктура, свідомість (особи, групи осіб, суспільства). Конкретний, прикладний підхід привертає увагу до певних галузевих складових інформаційної безпеки, що є окремими самостійними складовими у межах інформаційної безпеки України. Якщо на початку періоду Незалежності основна увага приділялася здебільшого загальним аспектам інформаційної безпеки, гарантуванню інформаційного суверенітету держави та технічним засобам захисту інформації, збереженню державної таємниці та державних інформаційних ресурсів, то вже на початку 2000-х рр. посилювалася увага до питань інформаційно-психологічної безпеки, протидії інформаційним війнам та інформаційно-психологічним операціям, захисту суспільної свідомості від маніпулювання та негативних інформаційно-психологічних впливів. Зокрема про таке свідчить прийнятий у 2003 році Закон України "Про основи національної безпеки України", що розглядає маніпулювання суспільною свідомістю, як одну з основних загроз національній безпеці України в інформаційній сфері [16].

З урахуванням всього викладеного вище поняття "інформаційна безпека" розглядатиметься нами як стан захищеності індивідуальної, групової й суспільної свідомості та соціальних суб'єктів різних рівнів від впливу інформаційних факторів, які викликають дисфункціональні соціальні процеси [17, с. 40].

По-третє, потребують урахування також загальні умови (моделі державного управління), в рамках яких формуються та реалізуються заходи державного управління. Адже їх зміна також досить часто визначає "переломні" етапи та обумовлює зміст окремих періодів. Так, з 1991 р. у сфері інформаційної безпеки України та світу відбулися суттєві зміни, трансформувалися політичні уявлення про місто цієї сфери в суспільному житті, а також роль держави в її регулюванні. Згодом змінювалося розуміння мети і змісту державного управління інформаційною безпекою, механізмів державного впливу на інформаційні процеси та відносини. Відповідним чином змінювалося законодавство, структура та функції суб'єктів цієї політики.

Враховуючи зазначене, пропонуємо авторський підхід до періодизації розбудови державного управління інформаційною безпекою України. Принциповою особливістю запропонованого підходу є використання інтегрованого критерію змін, який включає в себе: 1) зміну уявлення про інформаційну безпеку, що власне детермінує зміну об'єкта управління; 2) зміну концептуальний та організаційно-правових засад державного управління забезпеченням інформаційною безпекою; 3) зміну моделей державного управління, що власне детермінує зміну принципів формування структури та змісту діяльності суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки.

1-й етап (1991—1997 рр.). У спадок від СРСР нашій державі дісталась класична бюрократична модель державного управління (модель адміністративно-державного управління), у світовій практиці вона відома під назвою "Old Public Management". До характерних особливостей цієї моделі належать перш за все: ієрархічний, вертикально інтегрований спосіб організації системи управління, з чітким розмежуванням повноважень, субординацією для різних рівнів органів і посадових осіб; прямий (адміністративний) дер-

жавний контроль за всіма сферами життєдіяльності; відкритість і закритість влади від суспільства [18].

Все це обумовило дії держави щодо забезпечення інформаційної безпеки з моменту набуття Україною незалежності. Пріоритетним завданням в цей період стало формування сукупності інститутів державної влади, що забезпечуватимуть прямий державний контроль та різновекторний вплив на інформаційний простір України. Зазначимо, що на початковому етапі розбудови української державності, "інформаційна безпека" як окрема самостійна категорія ніде не визначалася.

Початком створення сучасної системи забезпечення інформаційної безпеки України можна вважати момент створення Ради національної безпеки України в липні 1992 р. і прийняття 2 жовтня 1992 р. Закон України "Про інформацію", який визначив засади інформаційного суверенітету України.

У період 1992—1994 рр. після деяких структурних змін в системі органів державного управління було сформовано суб'єкт управління в інформаційній сфері. Указом Президента України 18 листопада 1994 року на базі Державного комітету України у справах видавництва, поліграфії та книгорозповсюдження й Державного комітету України з охорони державних таємниць у пресі та інших ЗМІ було створено Міністерство України у справах преси та інформації. З огляду на доволі широке коло повноважень, дане міністерство можна по праву вважати першим повноцінним суб'єктом державного управління в сфері забезпечення інформаційної безпеки України.

Проіснувало міністерство до 1997 року коли його було трансформовано в Міністерство інформації України, а згодом у 1999 році у Державний комітет інформаційної політики України. Необхідно зазначити, що в результаті таких трансформацій, з усіх повноважень, залишили лише: "організацію розроблення і здійснення заходів, спрямованих на формування та забезпечення захисту національного інформаційного простору України".

У цей же період проблематика інформаційної безпеки починає, на державному рівні, привертати все більшу увагу. Так, у Концепції (основи державної політики) національної безпеки (далі — Концепція) вперше в українському законодавстві було задекларовано, що загроза інформаційної експансії іноземних держав є однією з основних загроз національній безпеці України в інформаційній сфері.

Незважаючи на "застереження" Концепції, на хвилі демократичних перетворень курс на які взяла українська влада, пріоритетом державної політики в інформаційній сфері стає відкритість інформаційного простору України. Так, навіть інформаційну безпеку розуміли як "можливість безперешкодної реалізації суспільством і окремими його членами своїх конституційних прав, пов'язаних із можливістю вільного отримання, створення і розповсюдження інформації" [19, с. 4].

Згодом з'ясувалося, що такі підходи призвели до загрозливих деформацій вітчизняного інформаційного простору, оскільки переважна більшість новостворених теле-радіо каналів, газет, журналів, а також неурядові аналітичні центри не підконтрольні державі, бо функціонують на гроші міжнародних донорських агенцій. Саме їх зусиллями в українське суспільство вносились непритаманні для вітчизняної цивілізаційної моделі ідеологія й цінності, організаційні моделі, просувалися певні ідеологеми, що негативно впливають на суспільну думку щодо проблем внутрішньої та зовнішньої політики тощо [20].

Прагненням урегулювати проблеми в цій площині Президентом України було здійснено ряд важливих заходів. 21 червня 1997 року Указом Президента було введено в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про невідкладні заходи щодо впорядкування системи

здійснення державної інформаційної політики та удосконалення державного регулювання інформаційних відносин" від 17 червня 1997 року, відповідно до якого на Уряд було покладено завдання, а саме: подати пропозиції щодо реформування системи державного управління для здійснення поступового переходу до централізованої структури державного управління процесами забезпечення інформаційної безпеки; проаналізувавши рівень захисту державного інформаційного середовища, здійснити необхідні заходи для створення національної інфраструктури інформаційної безпеки; надати пропозиції щодо створення єдиної системи формування, використання і захисту національного інформаційного простору; розробити та затвердити державну програму здійснення інформаційної політики та розвитку національного інформаційного простору.

29 липня 1997 року для аналітично-прогнозного супроводження діяльності Ради національної безпеки і оборони України Указом Президента України було затверджено створення державної науково-дослідної установи "Національний інститут проблем міжнародної безпеки". Одним з основних завдань інституту визначено: аналіз питань інформаційної безпеки та присутності України у світовому інформаційному просторі; сприяння формуванню позитивного іміджу держави і конкретних політичних та економічних проектів, що нею впроваджуються.

Також були прийняті два закони України "Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів" та "Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації".

Завершенням першого етапу стали дві події, що, на нашу думку, зіграли визначну роль у подальшому розвитку системи забезпечення інформаційної безпеки України. По-перше, Конституційним Судом України під час розгляду справи щодо офіційного тлумачення ст. 3; 23; 31; 47; 48 Закону України "Про інформацію" було винесено рішення, що в Україні поняття "інформаційна безпека" законодавчо не визначено [21]. По-друге, на урядовому рівні було створено Комісію з питань інформаційної безпеки. Основним наслідком її роботи впродовж 1998—2000 рр. можна вважати перші концептуальні обґрунтування категоріально-понятійного апарату інформаційної та інформаційно-психологічної сфери та адаптацію зарубіжної термінології до українських реалій.

Таким чином, підбиваючи підсумки ми вважаємо, що перший етап, початок якого майже співпадає з набуттям Україною незалежності можна охарактеризувати, як етап формування, в загальному вигляді, нової системи державного управління окремими галузями інформаційної сфери незалежної України. Тривав цей період шість років, протягом яких відбувалися не лише експерименти із визначення суб'єкта державного управління в інформаційній сфері, але й набув нового вигляду інформаційний простір держави. Завершення першого етапу припало на кінець 1997 року в момент усвідомлення того, що "інформаційна безпека" має виключне значення для держави і для забезпечення національної безпеки в цілому.

2-й етап (1998—2005 рр.). Початок нового етапу ознаменувався кардинальною зміною розуміння феномену "інформаційної безпеки". В прийнятому 4 лютого 1998 року Законі України "Про Концепцію Національної програми інформатизації" "інформаційна безпека", на відміну від першого етапу, вже характеризується, як невід'ємна частина політичної, економічної, оборонної та інших складових національної безпеки.

Загалом питання інформаційної безпеки в цей час набуває особливої актуальності. Починається активна законотворча робота по розробленню концептуальних засад і визначенню місця "інформаційної безпеки" в правовому

полі України. З 1999—2004 рр. було розроблено та подано на розгляд до Верховної Ради України проекти законів України: "Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України" (1999 р.); "Про Концепцію національної інформаційної політики" (2002 р.); "Про інформаційну безпеку України" (2004 р.). Для сфери інформаційної безпеки цінність цих документів полягала у спробі законодавчо закріпити два основоположних поняття в системі забезпечення інформаційної безпеки, а саме: "інформаційний суверенітет" і "інформаційна безпека". Жодному з цих законопроектів так і не судилося бути затвердженим.

У 2000 році на державному рівні було приділено особливу увагу питанням захисту вітчизняного інформаційного простору. З цією метою 7 травня 2000 року Постановою №777 Кабінет Міністрів України утворив Урядову комісію з питань інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади. У жовтні 2000 року була затверджена "Концепція реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин", що визначає стан правового забезпечення регулювання суспільних інформаційних відносин в Україні та стратегію (основні засади) реформи інформаційного законодавства з питань національної інформаційної безпеки при входженні її до інформаційного суспільства.

Наступним важливим практичним заходом на даному етапі стало проведення 16 січня 2001 року, Парламентських слухань на тему "Проблеми інформаційної діяльності, свободи слова, дотримання законності та стану інформаційної безпеки України". Цей захід став свідченням того, що проблематика "інформаційної безпеки" вже гостро постала в українському суспільстві і потребує глибокого аналізу ситуації в цій сфері, узагальнення проблем та визначення шляхів їх розв'язання, а також удосконалення форм і методів законотворчої діяльності парламенту, спрямованої на забезпечення інформаційної безпеки держави.

За результатами Парламентських слухань Верховна Рада України 07 червня 2001 року затвердила Постанову "Про підсумки парламентських слухань "Проблеми інформаційної діяльності, свободи слова, дотримання законності та стану інформаційної безпеки України", що визначила незадовільним, стан національної безпеки України в інформаційній сфері, а також Кабінету Міністрів України спільно з Радою національної безпеки і оборони України, Державним комітетом інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення було доручено завершити підготовку і внести на розгляд Верховної Ради України проекти Концепції інформаційної безпеки України, та Інформаційного кодексу України.

Разом з тим Рада національної безпеки і оборони України у рішенні "Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України", яке було уведено в дію Указом Президента України № 1193/2001 від 6 грудня 2001 року, також жорстко констатувало про незадовільний стан забезпечення інформаційної безпеки України. Крім того, даним Указом було поставлено низку важливих завдань відповідним міністерствам і відомствам у сфері забезпечення інформаційної безпеки України, а саме:

— Кабінету Міністрів України було доручено: — розробити проект Концепції національної інформаційної політики та інформаційної безпеки України; — розробити заходи щодо оптимізації системи державних органів, які реалізують інформаційну політику, забезпечивши чітке розмежування повноважень і налагодження їх взаємодії та координації; — створити організаційну структуру системи забезпечення інформаційної безпеки; — визначити механізм реалізації повноважень Генерального штабу Збройних Сил України щодо участі в організації і контролі за

інформаційним простором держави та його здійснення в особливий період;

— Службі безпеки України подати пропозиції щодо вдосконалення роботи з протидії інформаційним агресіям та спеціальним інформаційно-пропагандистським операціям, здійснюваним проти України іноземними спецслужбами.

Особливо важливою є норма даного Указу про створення Міжвідомчої комісії з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України, завданням якої є координація виконання заходів щодо забезпечення формування і захисту національного інформаційного простору, безпеки у цій сфері, розроблення і підготовка проектів відповідних нормативно-правових актів.

На цьому етапі продовжуються впроваджуватися активні заходи щодо вдосконалення інституційної системи забезпечення інформаційної безпеки. Президентом України була видана ціла низка указів відповідного спрямування, що мали важливе політико-правове значення. Указ Президента України № 811/98 від 22.07.1998 року "Про вдосконалення порядку здійснення організаційно-структурних змін у сфері забезпечення інформаційної безпеки держави", яким визначено, що організаційно-структурні зміни у сфері забезпечення інформаційної безпеки держави можуть бути здійснені органами виконавчої влади тільки за попереднім погодженням з Радою національної безпеки і оборони України; Указ Президента України № 889/2000 від 14.07.2000 року "Про ліквідацію деяких консультативних, дорадчих та інших органів", яким було ліквідовано Комісію з питань інформаційної безпеки при Президенті України.

У січні 2002 року було створено Міжвідомчу комісію з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України. Відповідно до Положення головної завдання Міжвідомчої комісії полягають: в аналізі стану можливих загроз національній безпеці України в інформаційній сфері; в розробленні і внесенні Президенті України та Раді національної безпеки і оборони України пропозицій щодо визначення національних інтересів України в інформаційній сфері, концептуальних підходів до формування державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки держави; в удосконаленні системи правового та наукового забезпечення інформаційної безпеки України; в організації та порядку міжвідомчої взаємодії міністерств, інших центральних органів виконавчої влади у сфері забезпечення інформаційної безпеки.

У грудні 2002 року постановою Кабінету Міністрів України № 1904 від 13.12.2002 р. "Про функціональні повноваження Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра і віце-прем'єр-міністрів України" визначено, що основні повноваження в інформаційній сфері покладаються на віце-прем'єр-міністра України з гуманітарних питань. Згідно яких, він здійснює організацію роботи щодо формування та реалізації державної політики в гуманітарній та політико-ідеологічній сфері, преси та інформації, інформатизації та зв'язку.

Наступною віхою у розробці нових для України концептуальних підходів щодо захисту власного інформаційного простору можна вважати "Державну програму забезпечення позитивного міжнародного іміджу України на 2003—2006 роки" затверджену постановою Кабінету Міністрів України № 1609 від 15.10.2003 року. Реалізація Програми передбачала вироблення єдиного комплексного підходу до формування та здійснення інформаційно-пропагандистської політики держави, яка б охоплювала різноманітні сторони її життя.

Також на цей період припала одна з найважливіших подій, не лише для сфери інформаційної безпеки і забезпечення національного інформаційного суверенітету, а й

для розвитку національної безпеки України вцілому. Такою подією стало прийняття у 2003 році Закону України "Про основи національної безпеки України", що визначив загальну структуру суб'єктів та об'єктів національної безпеки, встановив основні напрями розвитку політики державної безпеки [16].

Цікавим також є той факт, що на цей період припали докорінні зміни в загальній моделі державного управління. Закритість адміністративно-бюрократичної системи та відокремленість громадськості від діяльності держави зробили таку систему неспроможною оперативно реагувати на швидкі зміни, що відбувалися як всередині країни, так і у її зовнішньому середовищі.

Такі еволюційні зміни сприяли впровадженню нових підходів до організації процесу державного управління з високим ступенем орієнтації на ефективність та результативність. У результаті такою інновацією стала модель "Нового державного управління" (New Public Management). Основний зміст нової моделі полягає у зміні принципів формування організаційної структури державного управління; підвищенні гнучкості прийняття рішень у державному апараті, зменшенні його ієрархічності, делегування повноважень на нижчий рівень прийняття рішень та посилення механізмів зворотного зв'язку між державою та громадянами [22; 23].

Сформована до цього часу система забезпечення інформаційної безпеки також потребувала реформування, щоб в межах нової моделі державного управління ефективно відповідати вимогам нового часу. Першим кроком у цьому напрямі стало встановлення демократичного контролю над сферою безпеки, що підтверджено прийняттям у червні 2003 року Закону України "Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави", а також створенням у 2005 році Експертно-громадської ради при Раді національної безпеки і оборони України. Громадянський контроль над усіма суб'єктами системи національної безпеки з цього часу розглядається як обов'язковий елемент соціально-економічної системи, що визначає рівень демократизації держави та суспільства загалом.

Таким чином, на цьому етапі, на нашу думку, пріоритетним було формування нормативно-правових основ і структури управління інформаційною безпекою та визначення її як окремого об'єкта державної політики. Поняття "інформаційна безпека" набуло нового вигляду, що вже почало ототожнюватися, як невід'ємна частина політичної, економічної, оборонної та інших складових національної безпеки.

3-й етап (2006—2013 рр.) характеризується кардинальними змінами у державному управлінні інформаційною безпекою, інтенсивною роботою з визначення концептуальних засад системи забезпечення інформаційної безпеки в Україні. Розпочалась розробка засад, які б стали основою концепції для нової державної політики забезпечення інформаційної безпеки України. Вони мали базуватися на постулатах та цінностях громадянського суспільства, відповідати сучасним європейським нормам, упровадження яких розглядається як безпосередній обов'язок держави.

У січні 2007 року відбулася надзвичайна подія в сфері забезпечення інформаційної безпеки. Верховна Рада України прийняла Закон України "Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні до 2007—2015 року" і хоча цей документ не відноситься до безпекової сфери, але його цінність полягає у тому, що це перший і єдиний документ в Україні, де законодавчо закріплено поняття "інформаційна безпека" [13].

Місяць по тому Указом Президента № 105 від 12.02.2007 р. було затверджено Стратегію національної безпеки України. Поява Стратегії привнесла деякі корек-

тиви в загальнодержавне бачення проблематики забезпечення інформаційної безпеки, оскільки одним з ключових завдань політики національної безпеки у внутрішній сфері визначила: підвищення ефективності системи протидії інформаційно-психологічним впливам і операціям, що загрожують безпеці особи, суспільства і держави. Дане положення в документі такого високого рівня, свідчить про те, що з розвитком інформаційного суспільства в Україні і гуманізації державного управління інформаційна безпека вже більше не ототожнюється лише з захистом інформації, забезпеченням захисту державних інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури.

Наступним кроком став Указ Президента України від 23 квітня 2008 року № 377/2008 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 21 березня 2008 року "Про невідкладні заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки України". В ньому, зокрема, йдеться про розробку та внесення на розгляд Верховної Ради України проекту Концепції національної інформаційної політики, яка б визначала основні напрями, засади, принципи національної політики та механізми її реалізації, була би спрямована на забезпечення конституційних прав людини і громадянина на свободу слова та вільний доступ до інформації. Цим же Указом Секретареві Ради національної безпеки і оборони України було доручено організувати підготовку проекту Доктрини інформаційної безпеки України.

У 2009 році підготовлена і затверджена Указом Президента України від 08.07.2009 р. № 514/2009 Доктрина інформаційної безпеки країни [55]. Доктрина встановила чіткі правила гри щодо забезпечення інформаційної безпеки держави. Чітко окреслила основні засади інформаційної безпеки України, визначила місце інформаційної безпеки в системі забезпечення національної безпеки України, виокремила реальні та потенційні загрози інформаційній безпеці України, сформувала напрями державної політики у сфері інформаційної безпеки держави. Появу Доктрини, з огляду на реалії сьогодення та повсякчасну безперервну боротьбу на різних рівнях в інформаційному просторі, неможливо переоцінити. Цей документ окреслював поле діяльності відповідних органів влади в справі збереження інформаційного суверенітету держави. Напрямок подальших наукових досліджень може стосуватися особливостей застосування та впровадження "Доктрини інформаційної безпеки" в українські реалії та її аналіз, з огляду на політичні реалії сьогодення.

Під впливом нової моделі державного управління, що почала домінувати в Україні з 2005 року на державному рівні стало прийняття кількох документів, що, на нашу думку, мають важливе історичне значення для системи забезпечення інформаційної безпеки. Першою в цьому списку стала Хартія про партнерство заради інформаційних прав і свобод та захисту суспільної моралі, яка була підписана у 2009 році. Хартія за своєю формою і змістом є суспільним договором, що укладений суб'єктами інформаційного процесу та представниками державних органів України з метою запровадження саморегулювання в дотриманні суб'єктами інформаційної діяльності законодавства про захист суспільної моралі, яка є не тільки конституційним обов'язком Української держави, але й однією із найважливіших складових національної безпеки України. Наступним кроком стало, схвалення у січні 2010 року Концепції проекту Закону України "Про основні засади державної комунікативної політики" метою якої є визначення шляхів законодавчого врегулювання питання забезпечення взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, засобами масової комунікації і громадськістю на засадах рівноправного партнерства, що сприятиме зміцненню демократії, становленню громадянського та інформаційного суспільства. Також сюди можна віднести

схвалення в 2013 році Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, що визначила мету, базові принципи, стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні. В Стратегії зазначається, що забезпечення інформаційної безпеки у процесі використання інформаційно-комунікаційних технологій є однією з найважливіших умов успішного розвитку інформаційного суспільства. Але недоліком цього документа, на нашу думку є виокремлення в пріоритетні напрями забезпечення інформаційної безпеки заходів, по забезпеченню безпеки лише її технічної складової (захист інформації, забезпечення безпеки інформаційних мереж, тощо).

У 2012 році була прийнята нова редакції Стратегії національної безпеки увага в ній акцентується на тому, що на тлі зростання викликів і посилення загроз національній безпеці зберігається невідповідність сектору безпеки і оборони України завданням захисту національних інтересів, що характеризується, зокрема, нездатністю України протистояти новітнім викликам національній безпеці (явищам і тенденціям, що можуть за певних умов перетворитися на загрози національним інтересам), пов'язаним із застосуванням інформаційної зброї і проведенням інформаційно-психологічних операцій в умовах глобалізації.

Проаналізувавши та поєднавши положення Стратегії національної безпеки України 2007 року і нових редакційних змін 2012 року стосовно появи загрози використання проти України інформаційної зброї та завдання щодо підвищення ефективності системи протидії інформаційно-психологічним впливам і операціям, можна з впевненістю сказати, що саме в період з 2006 по 2013 роки відбувся останній етап еволюції розуміння поняття "інформаційна безпека" як окремої категорії в теорії національної безпеки. Під впливом таких факторів, як зміна моделей державного управління, розвитку інформаційного і громадянського суспільства, гуманізації та людиноцентризму, появою нових викликів та загроз для держави, суспільства, людини спричинених глобалізацією, ця невід'ємна складова кожної із сфер національної безпеки України тепер і в подальшому буде розглядатися лише як "інформаційно-психологічна безпека".

Таким чином, цей період став найбільш значущим для становлення і розвитку системи забезпечення інформаційної безпеки. Прийняття доктринальних і концептуальних документів, що припало на цей період свідчать про те що "інформаційна безпека" серйозно і на довго зайняла місце однієї з пріоритетних сфер державного управління національною безпекою.

4-й етап (починаючи з 2014 року — по теперішній час) в історичній динаміці становлення і розвитку системи забезпечення інформаційної безпеки України має особливий двійтий характер оскільки, по-перше, виступаючи логічним продовження еволюції державного управління інформаційною безпекою, характеризується вирішенням важливих стратегічних питань державної політики із забезпечення інформаційної безпеки в умовах інформаційно-психологічного протистояння, по-друге, виступає окремою, абсолютно новою віхою в історії державного управління забезпеченням інформаційної безпеки України.

"Славнозвісні" події, що відбуваються в Україні з початку 2014 року спровокували кардинальні трансформаційні зміни у відносинах між державою і громадянським суспільством. Починають запроваджуватись нові способи і механізми державного управління, що спроможні забезпечити ефективне управління суспільними процесами в сучасних умовах. Можна, навіть, припустити, що Україна встала на шлях зміни моделі державного управління. Характер змін та аналіз певних ознак доводить, що державне управління тепер відбувається в рамках моделі, відомої в світі, як "Good Governance".

Концепція "Good Governance" наповнює державне управління гуманітарною та соціальною складовою, формує новий підхід до розуміння врядування, яке має тепер відповідати не лише вимогам ефективності, але й бути відкритим, доступним, підзвітним і підконтрольним, а отже, чулим до вимог громадян, їхніх потреб і запитів. Тобто "GG" це спосіб реалізації публічної влади, завдяки якому досягаються реальна участь громадян у виробленні та реалізації публічної політики; об'єднання потенціалу всіх трьох секторів (влада, бізнес, громадськість); постійний контроль різних сегментів суспільства за публічною владою [24; 25; 26].

Повертаючись до інформаційної безпеки, зазначимо, що першим до реформування та адаптації системи забезпечення інформаційної безпеки у відповідності з вимогами особливого стану в державі стало прийняття Указу Президента України від 01.05.2014 р. № 449 / 2014 "Про Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 року "Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України". Даним документом Кабінету Міністрів України було доручено розробити законопроект щодо протидії інформаційній агресії іноземних держав, передбачивши, зокрема визначення механізму протидії негативному інформаційно-психологічному впливу, в тому числі шляхом заборони ретрансляції телевізійних каналів. Також за участю Національного інституту стратегічних досліджень, Служби безпеки України, інших державних органів розробити проект Доктрини інформаційної безпеки України, а також вдосконалити систему формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України. Міністерству закордонних справ України Рішенням повинно було розробити порядок аналізу інформаційних матеріалів іноземних засобів масової інформації, що мають переважність в Україні; ужити заходів до активізації міжнародного співробітництва з питань протидії негативним інформаційно-психологічним впливам. 6 червня 2014 року, на підставі Указу Президента № 504 / 2014, втратила чинність Доктрина інформаційної безпеки України, що була затверджена в 2009 році.

Знову починають відбуватися активні дискусії щодо закріплення інформаційної безпеки в окремому нормативному акті. Так, в липні 2014 року пройшли Парламентські слухання на тему: "Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні" за результатами яких щодо питань забезпечення інформаційної безпеки були надані рекомендації для Верховної Ради України: законодавчо визначити засади державної політики щодо забезпечення інформаційної безпеки України як однієї з основних конституційно визначених функцій держави; для Кабінету Міністрів України: сформувати ефективну систему забезпечення інформаційної безпеки України; утворити державний орган чи координаційний центр для здійснення контролю та регуляції політики в галузі інформаційної безпеки України. Також в 2014 році знову до Верховної Ради України був поданий Проект Закону "Про засади інформаційної безпеки України" (реєстраційний № 4949 від 28.05.2014 р.) [27], а також Державним комітетом телебачення і радіомовлення України розроблено проект нової Доктрини інформаційної безпеки України [14] і проект Стратегії розвитку інформаційного простору України на період до 2020 року [28].

У 2015 році Україна нарешті отримала абсолютно оновлену Стратегію національної безпеки України [15]. Ця Стратегія пріоритетами забезпечення інформаційної безпеки визначає: забезпечення наступальності заходів політики інформаційної безпеки на основі асиметричних дій проти всіх форм і проявів інформаційної агресії; створення інтегрованої системи оцінки інформаційних загроз та

оперативного реагування на них; протидія інформаційним операціям проти України, маніпуляціям суспільною свідомістю і поширенню спотвореної інформації, захист національних цінностей та зміцнення єдності українського суспільства; виявлення суб'єктів українського інформаційного простору, що створені та/або використовуються для ведення інформаційної війни проти України, та унеможливлення їхньої підривної діяльності; створення і розвиток інститутів, що відповідають за інформаційно-психологічну безпеку, з урахуванням практики держав-членів НАТО; удосконалення професійної підготовки у сфері інформаційної безпеки.

Структура суб'єктів державного управління інформаційною безпекою України поки що залишається без змін. Як зазначалося в попередньому нашому дослідженні [29], сьогодні ні один з існуючих центральних органів виконавчої влади не в змозі самостійно здійснювати весь комплекс заходів із забезпечення інформаційної безпеки. Але слід звернути увагу, що в січні 2015 року утворено Міністерство інформаційної політики України яке є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у сфері забезпечення інформаційного суверенітету України. Важливим також є той факт, що міністерством вже розроблений проєкт Концепції інформаційної безпеки України [30], який зараз проходить процедуру громадського обговорення.

Також у 2015 році з метою забезпечення інформаційно-аналітичного супроводження діяльності Ради національної безпеки і оборони України щодо координації і контролю за діяльністю органів виконавчої влади, правоохоронних органів та військових формувань у сфері національної безпеки і оборони у мирний час, в особливий період, у тому числі в умовах воєнного стану, в умовах надзвичайного стану та при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України створено Головний ситуаційний центр України.

У підсумку значимо, незважаючи на те, що цей етап тільки розпочався, але в його межах вже відбулися події які не лише задали вектор подальшого розвитку державного управління забезпеченням інформаційної безпеки України, а й розпочали нову еру в його історії.

ВИСНОВКИ

Отже, ми з'ясували, що розвиток системи державного управління забезпеченням інформаційної безпеки України з 1991 р. проходив у чотири етапи, у кожному з яких були свої пріоритети, відмінні проблеми та підходи до їх розв'язання, різна структура державного управління.

Також здійснивши це дослідження ми можемо відповісти на питання чи відбулося, в межах досліджуваного нами історичного відрізка, повноцінне формування системи державного управління забезпеченням інформаційної безпеки України, що відповідає моделі (законодавство — суб'єкт забезпечення). Так, історична декомпозиція державної політики та законодавства України в сфері інформаційної безпеки дозволило встановити, що така модель знайшла своє відображення в наступних підсистемах системи забезпечення інформаційної безпеки України: концептуальній — в Конституції України (ч. 1 ст. 17), Концепції (основи державної політики) національної безпеки України (1997 р.), Стратегії національної безпеки України (2007, 2012, 2015 рр.), Доктрині інформаційної безпеки України (2009 р.) визначено концептуальні засади політики національної безпеки та забезпечення інформаційної безпеки; правовій — у Законі України "Про основи національної безпеки", Законі України "Про інформацію" та Законі України "Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007—2015 роки" визначено правові засади забезпечення інформаційної безпеки; інституційній — склалася досить розгалужена структурна мережа державних інсти-

тутів, що опікуються питаннями інформаційної безпеки, в контексті захисту інформаційного суверенітету України.

Розроблено періодизацію новітньої історії державного управління забезпеченням інформаційної безпеки України, ґрунтуючись на аналізі моделей державного управління, що мали суттєвий вплив на еволюцію державного управління забезпеченням інформаційної безпеки України протягом періоду 1991—2014 рр., а саме: 1 етап (1991—1997 рр.) Домінувала класична бюрократична модель державного управління, у світовій практиці вона відома під назвою "Old Public Management". Дана модель обумовила дії держави щодо забезпечення інформаційної безпеки, які були спрямовані на формування сукупності інститутів державної влади, що забезпечуватимуть прямий державний контроль та різновекторний вплив на інформаційний простір України. На початковому етапі розбудови української державності, "інформаційна безпека", як окрема самостійна категорія ніде не визначалася; 2 етап (1998—2005 рр.) Ознаменувався використанням інноваційних підходів у державному управлінні, що сприяли впровадженню моделі "Нового державного управління" (New Public Management). Під впливом цієї моделі було започатковано встановлення демократичного контролю над сферою безпеки. Поняття "інформаційна безпека" на даному етапі набуло нового вигляду, і почало вже ототожнюватися, як невід'ємна частина політичної, економічної, оборонної та інших складових національної безпеки; 3 етап (2006—2013 рр.) характеризується інтенсивною роботою з визначення концептуальних засад системи забезпечення інформаційної безпеки в Україні. Розпочалась розробка засад, які б стали основою концепції для нової державної політики забезпечення інформаційної безпеки України, що повинні базуватися на постулатах та цінностях громадянського суспільства. Прийняття доктринальних і концептуальних документів, що припало на цей період свідчать про те що "інформаційна безпека" серйозно і на довго зайняла місце однієї з пріоритетних сфер державного управління національною безпекою; 4 етап (2014 р. — по теперішній час): події, що відбуваються в Україні з початку 2014 року спровокували кардинальні трансформаційні зміни у відносинах між державою і громадянським суспільством. Характер змін та аналіз певних ознак доводить, що Україна встала на шлях зміни моделі державного управління відомої в світі, як "Good Governance". Дана модель наповнює державне управління гуманітарною та соціальною складовою, формує новий підхід до розуміння врядування, яке має тепер відповідати не лише вимогам ефективності, але й бути відкритим, доступним, підзвітним і підконтрольним, а отже, чутливим до вимог громадян, їхніх потреб і запитів. В історичній динаміці становлення і розвитку системи державного управління забезпеченням інформаційної безпеки України цей період має особливий двоїтий характер: характеризується вирішенням важливих стратегічних питань державної політики із забезпечення інформаційної безпеки в умовах інформаційно-психологічного протистояння; виступає окремою, абсолютною новою віхою в історії державного управління забезпеченням інформаційної безпеки України.

Перспективним напрямом подальших досліджень вбачається в подальшому узагальненні і систематизації зарубіжного досвіду державного управління забезпеченням інформаційної безпеки та оцінці можливостей щодо його використання в Україні.

Література:

1. Горбулін В.П. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання: монографія / В.П. Горбулін, О.Г. Додонов, Д.В. Ланде. — К.: Інтертехнологія, 2009. — 164 с.

2. Євдоченко Л.О. Удосконалення системи державного забезпечення інформаційної безпеки України в умовах глобалізації: дис. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / Євдоченко Леонід Олександрович. — Львів, 2011. — 225 с.
3. Жарков Я.М. Інформаційно-психологічне протиборство (еволюція та сучасність): монографія / [Я.М. Жарков, В.М. Петрик, М.М. Присяжнюк та ін.]. — К.: ПАТ "Віпол", — 2013. — 248 с.
4. Коваль З.В. Політико-правові механізми державного управління інформаційно-психологічною безпекою України: дис. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Коваль Зіновій Васильович. — Одеса, 2011. — 257 с.
5. Кормич Б.А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України: монографія / Б.А. Кормич. — Одеса: Юридична література, 2003. — 472 с.
6. Линник Г.М. Адміністративно-правове регулювання інформаційної безпеки України: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.07 / Г.М. Линник. — К., 2010. — 25 с.
7. Манойло А.В. Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны / А.В. Манойло, А.И. Петренко, Д.Б. Фролов. — М.: Горячая линия — Телеком, 2003. — 541 с.
8. Почепцов Г.Г. Информационные войны / Г.Г. Почепцов; отв. ред. С.Л. Удовик. — М.: Рефл-бук, 2000. — 576 с.
9. Тихомиров О.О. Забезпечення інформаційної безпеки як функція сучасної держави: монографія / О.О. Тихомиров / Заг. ред. Р. А. Калужний. — К.: Центр навч.-наук. та наук.-практ. вид. НА СБ України, 2014. — 196 с.
10. Толубко В.Б. Інформаційна боротьба (концептуальні, теоретичні, технологічні аспекти): монографія / В.Б. Толубко. — К.: НАОУ, 2003. — 320 с.
11. Шевченко М.М. Методологія компаративного аналізу систем забезпечення національної безпеки / М.М. Шевченко // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України / За заг. ред. Ю.В. Ковбасюка. — К.: НАДУ, 2015. — Вип. 1. — С. 5—16.
12. Дрешпак В.М. Концептуальні основи періодизації державної інформаційної політики України / В.М. Дрешпак // Аспекти публічного управління. — 2013. — № 2 (2). — С. 41—47.
13. Закон України "Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007—2015 роки" від 09 січня 2007 року № 537-V [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/537-16>
14. Проект "Доктрини інформаційної безпеки" [Електронний ресурс] // Державний комітет телебачення і радіомовлення України: [сайт]. — Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=113319&cat_id=61025
15. Указ Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України" від 26 травня 2015 року № 287/2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
16. Закон України "Про основи національної безпеки" від 19 червня 2003 року № 964-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
17. Грачев Г.В. Информационно-психологическая безопасность личности: состояние и возможности психологической защиты / Г.В. Грачев. — М.: Изд-во РАГС, 1998. — 125 с.
18. Бережний В.О. Основні світові моделі державного управління [Електронний ресурс] / В.О. Бережний // Державне будівництво. — 2011. — № 2. — Режим доступу до журн.: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2011-2/doc/5/02.pdf>
19. Кравченко В. Як подолати інформаційну нерівність / В. Кравченко // Урядовий кур'єр. — 2000. — № 45. — С. 4—5.
20. Зозуля О.С. Партиципаторна функція системи забезпечення інформаційної безпеки України в умовах соціальних трансформаций / О.С. Зозуля // Наук. вісник Академії муніц. управління: Серія "Управління" [зб. наук. пр.]. — К., 2015. — № 1. — С. 135—145.
21. Рішення Конституційного Суду України "Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України "Про інформацію" та статті 12 Закону України "Про прокуратуру" (справа К.Г.Устименка)" від 30 жовтня 1997 року № 5-зп [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-97> (дата звернення 07.01.2016 р.). — Назва з екрану.
22. Амосов О.Ю. Моделі публічного адміністрування (архетипова парадигма) / О.Ю. Амосов, Н.Л. Гавкалова / Публічне управління: теорія та практика. Спец. випуск. — 2013. — С. 6—13.
23. Науково-методичне забезпечення реалізації концепції New Public Management: наук. розробка / [Ю.П. Шаров, І.А. Чикаренко, Т.В. Маматова, Е.О. Сергієнко]. — К.: НАДУ, 2013. — 92 с.
24. Розроблення підходів та моделей адаптації системи управління місцевим розвитком до стандартів Європейського Союзу: наук. розробка / [Ю.П. Шаров, І.А. Чикаренко, О.Ю. Бобровська та ін.]. — К.: НАДУ, 2010. — 36 с.
25. Воробйова О.П. Сучасні управлінські моделі New Public Management і Good Governance та їх запровадження в Україні / О.П. Воробйова // Ефективність державного управління. — 2015. — Вип. 42. — С. 230—234
26. Солових В.П. "Good Governance" як одна із сучасних моделей державного управління [Електронний ресурс] / В.П. Солових // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління. — 2010. — Вип. 1. — С. 112—120. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvamu_upravl_2010_1_17.pdf
27. Проект Закону "Про засади інформаційної безпеки України" реєстраційний № 4949 від 28 травня 2014 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51123
28. Проект "Стратегії розвитку інформаційного простору України на період до 2020 року" [Електронний ресурс] // Державний комітет телебачення і радіомовлення України: [сайт]. — Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=113102&cat_id=61025
29. Зозуля О.С. Інституційна система державного управління інформаційною безпекою України: сучасний стан та шляхи удосконалення / О.С. Зозуля // Інвестиції: практика та досвід. — К., 2015. — № 6. — С. 147—153.
30. Проект "Концепції інформаційної безпеки України" [Електронний ресурс] // Міністерство інформаційної політики України: [сайт]. — Режим доступу: http://mip.gov.ua/done_img/d/30-project_08_06_15.pdf

References:

1. Horbulin, V.P. Dodonov, O.H. and Lande, D.V. (2009), Informatsiyni operatsiyi ta bezpeka suspilstva: zahrozy, protydiya, modelyuvannya: monohrafiya [Information operations and safety of society: threats, counteraction, modeling: Monograph], Intertekhnolohiya, Kyiv, Ukraine.
2. Yevdochenko, L.O. (2011), "Improvement of the state system of ensuring information security of Ukraine in the context of globalization", Abstract of Ph.D. dissertation, theory and history of public administration, Lviv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Lviv, Ukraine.

